Mbunda

El **mbunda** és una llengua bantu que es parlen els mbundes d'Angola, Zàmbia i Namíbia. El mbunda fou escollit com una de les sis llengües nacionals d'Angola el 1987 juntament amb el kikongo, el kimbundu, el chokwe, l'umbundu i el kwanyama i el 1980 el *Instituto de Línguas Nacionaes* va establir com s'havia de promoure l'ús de la llengua en l'educació.[2][3][4][5][6][7][8][9][10] Posteriorment, el mbunda fou reemplaçat com a llengua nacional pel nganguela, una llengua estàndard que havia creat el missioner Emil Pearson barrejant el mbunda, el lucazi, el luvale i el luimbi.[11]

El seu codi de llengua Guthrie és K.15,18.[12]

Mbunda	
Altres noms	*Chimbunda*, *Mbuunda*
Tipus	llengua i llengua viva
Parlants	
218.000[1] principalment a oest de la província del Nord-Oest de Zàmbia Sud-est d'Angola	
Parlat a	Zàmbia, Angola i Namíbia
Oficial a	Angola (Nganguela)
Autòcton de	Moxico, Western Province (en) i Northwestern Province (en)
Classificació lingüística	
Níger-Congo	
Atlantic-Congo Volta-Congo Benue-Congo Llengües bantoids Llengües bantoids meridionals Llengües bantus Llengües bantus centrals K Llengües Chokwe-Luchazis(K.10)	
Mbunda	
Codis	
ISO 639-3	mck (http://www-01.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=mck)
SIL	mck
Glottolog	mbun1249 (http://glottolog.org/resource/languoid/id/mbun1249)
Ethnologue.com	mck (http://www.ethnologue.com/language/mck)
IETF	mck

Contingut

Història de la llengua i mbundes
Geolingüística
Zàmbia
Dialectes
Família lingüística i relació amb altres llengües
Sociolingüística i ús de la llengua
Sons
Vocals
Consonants
Números
Referències
Bibliografia

Història de la llengua i mbundes

El *Instituto de Línguas Nacionais* va desenvolupar estudis sobre els sistemes fonològics de les seves sis llengües nacionals. Justino Frederico Katwiya fou el representant de la llengua mbunda en aquest institut i exercí de professor de la llengua.

Geolingüística

El mbunda és parlat pels mbundes, que viuen a les províncies de Moxico i de Cuando Cubango, a Angola. Des d'aquesta zona, a finals del segle XVIII, els mbundes van migrar cap a l'oest de Zàmbia juntament amb els ciyengeles.[13] A principis del segle XX van tornar a protagonitzar una altra onada migratòria degut a la seva resistència a l'ocupació de l'imperi portuguès.[14] Posteriorment, hi va haver més moviments de població degut a l'impacte de la Guerra de la Independència d'Angola (1931-74), del conflicte de la descolonització d'Angola (1974-75)[15] i de la Guerra Civil Angolesa (1975-2002). Degut a la Guerra Civil, hi va haver un nombre de mbundes que es van refugiar al nord de Namíbia, a l'est i a l'oest de la regió de Kavango i la Franja de Caprívia.[15]

El mbunda que es parla a Zàmbia, Angola i Namíbia no és exactament igual. A Zàmbia presenta un fort contacte de la llengua amb les dents superiors quan pronuncien paraules com "Mundthzindthzime" (sombra), "chithzalo" (vestit) I "kuthsa" (mort). La diferència rau en el so representat per la grafia TH.[16] El mbunda que es parla a Angola i a Namíbia es parla sense aquest so, igual que en el lucazi;[17] les anteriors paraules s'hi pronuncien "mutzitzime", "chizalo" i "kutsa". De la mateixa manera que a Zàmbia, el mbunda parlat pels chinyengeles que havien emigrat anteriorment és diferent del que parlen els mbundes que van anar cap a Zàmbia a conseqüència de la guerra mbunda-portuguesa de 1914. Això es deu al fet que el mbunda dels chiyengeles[13] ha estat molt influenciat per la llengua lozi. El mbunda de Namíbia, al mateix temps, ha rebut moltes influències del nyemba i del lucazi.

Zàmbia

A Zàmbia, el mbunda es parla al nord de Barotseland, a l'oest de la Província del Nord-oest.[1]

Dialectes

El mbunda té molts dialectes: el katavola, el yauma,[18][13] el nkangala,[19] el mbalango, el sango, el ciyengele ("shamuka") i el ndundu, que són propers.[20] El Yauma (yax) i el nkangala (nkn) tenen el seu propi codi a l'ethnologue.

Família lingüística i relació amb altres llengües

Forma part de les llengües Chokwe-Luchazis que són llengües bantus del grup K, juntament amb el chokwe, luvale, mbwela, nyengo, nyemba el luimbi, el nyengo, el nkangala, el yauma i el lucazi. Totes elles són llengües bantus centrals.[21][22]

Sociolingüística i ús de la llengua

El mbunda és una llengua desenvolupada (EGIDS 5). La llengua gaudeix d'un ús vigorós i té una literatura en una forma estàndard.[23] Té un diccionari i el 2006 hi fou traduïda la bíblia. S'escriu en alfabet llatí.

Sons

El mbunda és una llengua semblant al lucazi, però divergeix en algunes consonants. Entre les diferències, en els sons del lucazi /s, z/, el mbunda té /θ, ð/. Ens els sons del lucazi /ts/, el mbunda té la dental /t̪/, que contrasta amb el so dental-alveolar del portuguès /t/.

Vocals

El mbunda, igual que altres llengües de l'est d'Angola i de Zàmbia té cinc vocals contrastives:

	Davantera	Central (unrounded)	Darrera (rounded)
alt	i		u
mig	ɛ		ɔ
baix		a	

Consonants

Les consonants amb sonoritats plosives només es fan com consonants prenasals, en contrast amb plosives aspirades. A més a més són característiques les consonants tenuis.[24]

Consonants prenasals

Aspirades	*Voiced*	Lloc de formació	Exemple	So mundial	Traducció
/mpʰ/ *mp*	/mb/ *mb*	bilabial	mbandu	0:00 / 0:00	nafra
/nt̪ʰ/ *nths*	/nd̪/ *ndthz*	dental	ndthzili	0:00 / 0:00	poder
/ntʰ/ *nt*	/nd/ *nd*	alveolar	ndolome	0:00 / 0:00	germà
—	/ndʒ/ *nj*	alveopalatal	njamba	0:00 / 0:00	elefant
/ŋkʰ/ *nk*	/ŋg/ *ng*	velar	ngonde	0:00 / 0:00	lluna

Alfabet: és notable que a l'alfabet mbunda hi manquen les lletres q i r.

Representació gràfica	**Símbol fonètic(*)**	**Exemple mundial**	**So mundial**	**Traducció**
a	/a/	*angula*	0:00 / 0:00	triar
mb	/mb/	*mbunga*	0:00 / 0:00	multitud
ch (used with nouns) or *c*	/tʃ/	*cili*	0:00 / 0:00	veritat
		chiyambi	0:00 / 0:00	caçador
nd	/nd/	*ndumba*	0:00 / 0:00	lleó
e	/ɛ/	*ewa*	0:00 / 0:00	si
f	/f/	*fundanga*	0:00 / 0:00	pólvora
ng	/ŋg/	*ngombe*	0:00 / 0:00	vaca, bou
ŋ	/ŋ/	*ŋala*	0:00 / 0:00	cranc
h	/h/	*hanja*	0:00 / 0:00	fora
i	/i/	*imanena*	0:00 / 0:00	esperar
j	/ʒ/	*jombolola*	0:00 / 0:00	revelar
k	/k/	*kovela*	0:00 / 0:00	entrar
l	/l/	*lilonga*	0:00 / 0:00	placa, plat

m	/m/	*mulonga*	0:00 / 0:00	delicte
n	/n/	*naana*	0:00 / 0:00	la meva mare
ndthz	/nd̪/	*ndthzita*	0:00 / 0:00	guerra
nk	/ŋkʰ/	*nkuta*	0:00 / 0:00	tall
ny	/ɲ/ or maybe /nʲ/	*nyali*	0:00 / 0:00	cunyat/-ada
o	/ɔ/	*owo*	0:00 / 0:00	aquell
p	/p/	*putuka*	0:00 / 0:00	començament
mp	/mpʰ/	*mpulu*	0:00 / 0:00	animal mascle
t	/t/	*tulo*	0:00 / 0:00	adormit, somnolent
th	/θ/	*thimbu*	0:00 / 0:00	temps
ths	/t̪/	*thsa*	0:00 / 0:00	morir
thz	/ð/	*thzala*	0:00 / 0:00	disfressar
u	/u/	*uli*	0:00 / 0:00	a on es (ella)
v	/β/	*vwato*	0:00 / 0:00	bot, canoa
w	/w/	*wahi*		ell (o ella) no està a aquí

			0:00 / 0:00	
x	/ʃ/	*xwata*	0:00 / 0:00	bosc
y	/j/	*yange*	0:00 / 0:00	jo mateix

Números

La manera de comptar del mabunda segueix el model usual d'arreu del món, però en paraules en mbunda. Aquests són els noms dels primers números.

1 - Chimo.

2 - Vivali.

3 - Vitatu.

4 - Viwana.

5 - Vitanu.

6 - Vitanu na chimo.

7 - Vitanu na vivali.

8 - Vitanu na vitatu.

9 - Vitanu na viwana.

10 - Likumi.

11 - Likumi na chimo.

20 - Makumi avali.

22 - Makumi avali na vivali.

30 - Makumi atatu.

33 - Makumi atatu na vitatu.

40 - Makumi awana.

44 - Makumi awana na viwana.

50 - Makumi atanu.

55 - Makumi atatu na vitanu.

201 - Viita vivali na kamo.

300 - Viita vitatu.

400 - Viita viwana.

500 - Viita vitanu.

600 - Viita vitanu na chimo.

700 - Viita vitanu na vivali.

800 - Viita vitanu na vitatu.

900 - Viita vitanu na viwana.

1,000 - Likulukathzi.

1,111 - Likulukathzi na chiita na likumi na kamo.

2,000 - Makulukathzi avali.

3,000 - Makulukathzi atatu.

4,000 - Makulukathzi awana.

5,000 - Makulukathzi atanu.

6,000 - Makulukathzi atanu na limo.

7,000 - Makulukathzi atanu na avali.

8,000 - Makulukathzi atanu na atatu.

9,000 - Makulukathzi atanu na awana.

10,000 - Likumi lya makulukathzi.

60 - Makumi atanu na limo.

66 - Makumi atanu na limo na vitanu na chimo.

70 - Makumi atanu na avali.

77 - Makumi atanu na avali na vitanu na vivali.

80 - Makumi atanu na atatu.

88 - Makumi atanu na atatu na vitanu na vitatu.

90 - Makumi atanu na awana.

99 - Makumi atanu na awana na vitanu na viwana.

100 - Chiita.

101 - Chiita na kamo.

110 - Chiita na likumi.

111 - Chiita na likumi na kamo.

152 - Chiita na makumi atanu na tuvali.

163 - Chiita na makumi atanu na limo na tutanu.

174 - Chiita na makumi atanu na availi na tuwana.

185 - Chiita na makumi atanu na atatu na tutanu.

186 - Chiita na makumi atanu na atatu na tutanu na kamo.

197 - Chiita na makumi atanu na awana na tutanu na tuvali.

200 - Viita vivali.

11,111 - likumi lya makulukathzi na likulukathzi na chiita na likumi na kamo.

20,000 - Makumi avali amakulukathzi.

30,000 - Makumi atatu amakulukathzi.

40,000 - Makumi awana amakulukathzi.

50,000 - Makumi atanu amakulukathzi.

60,000 - Makumi atanu na limo amakulukathzi.

70,000 - Makumi atanu na avali amakulukathzi.

80,000 - makumi atanu na atatu amakulukathzi.

90,000 - makumi atanu na awana amakulukathzi.

100,000 - chiita cha makulukathzi.

200,000 - viita vivali vya makulukathzi.

300,000 - viita vitatu vya makulukathzi.

400,000 - viita viwana vya makulukathzi.

500,000 - viita vitanu vya makulukathzi.

600,000 - viita vitanu na chimo vya makulikathzi.

700,000 - viita vitanu na vivali vya makulukathzi.

800,000 - viita vitanu na vitatu vya makulukathzi.

900,000 - viita vitanu na viwana vya makulukathzi.

1,000,000 - likulukathzi lya makulukathzi.

Referències

1. «Luvale (http://www.ethnologue.com/language/mck)». ethnologue. [Consulta: 14 gener 2015].
2. Gerhard Kubit (2003) Minority languages and cultures in Central Africa Page 3 (http://www.uni-hildesheim.de/ntama/index.php?option=com_content&view=article&id=48%3Aminority-languages-and-culture)
3. Colin Baker and Sulvia Prys Jones' (1998) Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education-Multilingial Matters Ltd. pp. 355-367 (http://chora.virtualave.net/afrilang1.html)

4. O desafio de harmonizar os alfabetos das linguas locais de Angola (http://ventosdalusofonia.wordpress.com/2014/03/12/o-desafio-de-harmonizar-os-alfabetos-das-linguas-locais-de-angola)
5. The Cultural Peculiarity - About Angola (http://www.angola.or.jp/english/index.php/about_angola/culture)
6. Resolution adopted by Council of Ministers - Official Gazette No. 3/87 of May 1987 (http://www.embaixadadeangola.org/cultura/linguas/set_lnac.html)
7. Ethnic groups and national languages (http://www.angolaembassyzim.com/about%20angola/cultural-symbols-of-angola/languages-of-angola.html)
8. Linguas Nacionais (http://www.embaixadadeangola.org/cultura/linguas/l_nacionais.swf)
9. Angola Harmonização das línguas bantu dificultada pela fonética e grafia (http://www.noticiasaominuto.com/cultura/303519/harmonizacao-das-linguas-bantu-dificultada-pela-fonetica-e-grafia)
10. Elaboração do Atlas Linguístico de Angola (http://plataforma9.com/noticia/elaboracao-atlas-linguistico-de-angola/)
11. Robert Papstein, "The Central African Historical Research Project", in Harneit-Sievers, 2002, *A Place in the World: New Local Historiographies from Africa and South Asia*, p. 178 (http://books.google.co.zm/books?id=f3kfbxlCvP4C&pg=PA178&dq=ngangela+mbunda&hl=ca&sa=X&ei=UpofUqbsDYm3hQfB6ID4Cg&ved=0CC4Q6AEwAA)
12. «Mew Updated ¨Guthrie List Online (http://goto.glocalnet.net/mahopapers/nuglonline.pdf)» (en anglès), 2009. [Consulta: 14 gener 2015].
13. Bantu-Languages.com (http://www.bantu-languages.com/fr/zonek.html), citing Maniacky 1997
14. René Pélissier, *Les Guerres Grises: Résistance et revoltes en Angola (1845–1941)*, Montamets(Orgeval: Éditions Pélisier, 1977
15. Franz-Wilhelm Heimer, *Der Entkolonisierungskonflikt in Angola*, Munich: Weltforum Verlag, 1979 ISBN 3-8039-0179-0
16. A.W, July 1, 1917, *A Comparative Vocabulary of Sikololo-Silui-Simbunda, African Affairs*, Oxford University Press
17. Tusona: Luchazi Ideographs : a Graphic Tradition of West-Central Africa By Gerhard Kubik, pages 291, 292 (http://books.google.co.zm/books?id=6IiclcXvZNkC&pg=PA291&dq=ngangela+mbunda&hl=ca&sa=X&ei=XZwfUvPELcm3hQfh4oC4Bg&ved=0CFgQ6AEwCA)
18. Robert Papstein, 1994, *The History and Cultural Life of the Mbunda Speaking People*, Lusaka Cheke Cultural Writers Association, page 114 ISBN 99 820 3006X
19. no confondre amb el Ngangela
20. Bantu-Languages.com (http://www.bantu-languages.com/fr/zonek.html), citant a Maniacky 1997
21. «Mbwela (http://glottolog.org/resource/languoid/id/mbwe1238)» (en anglès). glottolog. [Consulta: 9 gener 2015].
22. «K (http://www.ethnologue.com/subgroups/k)». ethnologue. [Consulta: 22 gener 2015].
23. «Mbunda in the Language Cloud (http://www.ethnologue.com/cloud/mck)». ethnologue. [Consulta: 14 gener 2015].
24. Tusona: Luchazi Ideographs : a Graphic Tradition of West-Central Africa By Gerhard Kubik, page 300

Bibliografia

- Jacky Maniacky, 1997, "Contribution à l'étude des langues bantoues de la zone K: analyse comparative et sous-groupements", *Mémoire pour l'obtention du DEA de langues, littératures et sociétés, études bantoues,* INALCO (Paris - France), 101p.

- Robert Papstein, 1994, *The History and Cultural Life of the Mbunda Speaking People*, Lusaka Cheke Cultural Writers Association, ISBN 99 820 3006X
- José Redinha, 1975, *Etnias e Culturas de Angola*, Luanda: Instituto de Investigação Científica de Angola; reprinted fac-simile by the Associação das Universidades de Língua Portuguesa, 2009, ISBN 978 989 8271 00 6

Obtingut de «https://ca.wikipedia.org/w/index.php?title=Mbunda&oldid=24073238»

La pàgina va ser modificada per darrera vegada el 12 jul 2020 a les 14:20.

El text està disponible sota la Llicència de Creative Commons Reconeixement i Compartir-Igual; es poden aplicar termes addicionals. Vegeu les Condicions d'ús. Wikipedia® (Viquipèdia™) és una marca registrada de Wikimedia Foundation, Inc.